

sát figyelve engedtessek meg felvetni még azt a gondolatot, hogy a délvidéki írók szűkebb patriájuk érdekeit szolgálnák, ha mondani-valóikkal olykor ismét odaállnának a napisajtó mikrofonja elé. A délvidéki ujságírásnak szüksége van segítő munkájukra és mindig szívesen fogadják őket. Ha örök emberi értékek kibányászására, remekművek átszenvedésére, művészi víziók megálmodására nincs is most módjuk és nincs is erejük, a tollhoz és az önmagunkhoz való hűség azt súgja, a lelkiismeret talán követeli is tőlük, hogy olykor mégis hallassák szavukat a napilapok hasábjain is.

Ami az úgynevezett tiszta szépirodalmat illeti, véleményem szerint annál a tájmotívum mellékes, csak színárnyalat, de nem létrehozó erő. A belletrisztikai mű értéke nem azon múlik, hogy mit, hanem inkább azon: hogyan. A szépirodalmat nehéz a vidékhez rögzíteni, mert nem elsőrendű feladata a táj- és a korfestés, sem a problémák boncolása. A regény, a novella, a vers elsősorban az egyén alkotása és a művészet mindig a leggőgösebb individualizmus. Hogy ilyen értelemben fennmarad-e vagy születik-e délvidéki írás, az már kevésbé kollektív probléma. Elsősorban az író, a tehetség kérdése, nem pedig a környezeté, a körülményeké és a kereteké.

TIMÁR FERENC

A száz éves Kübekháza

A szomszédos Óbébát 1781. augusztus 1.-én gróf *Batthyány József* és testvérei megvásárolták a kincstártól a hozzá tartozó Oroszlámos és Valkány községekkel, úgyszintén Keresztur és Kocsorhát pusztákkal. *Óbéba* lett az uradalom központja. Néhány év múlva egy másik uradalom keletkezett a későbbi Kübekháza mellett: a *szőregi*. Ezt *Szeged* városa vette meg (1783 március 5.) a pozsonyi kamarától 180.909 forint és 12 krajcárért. Ehhez az uradalomhoz tartoztak: Szőreg, Szent Iván, Gyála és Ujszeged községek, továbbá Rábé és Tervár puszták. A későbbi *Kübekháza* területét egyik uradalomhoz sem csatolták, hanem ez megmaradt egyelőre a *kincstár* kezén.

A Kübekháza községbe 1891-ben bekebelezett Kisbéb (a hajdani Béb) község címerében még 1860-ban is *dohánylevél* volt látható. Ezt viselhetné Kübekháza község is címerében, mert *első telepesei dohánytermelők* voltak. Ismeretes, hogy a dohány hírért Európába Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (1492), Erdélybe pedig az első dohányt állítólag Bornemissza Pál erdélyi püspök (1568) hozta. Állami, sőt egyházi hatóságok eleinte tiltották a dohányzást, Oroszországban pl. orrcsonkítás büntetésének terhe alatt (1634), mindez nem használt, sőt később maguk az államok fejlesztették a dohánytermelést. Kübekháza területén, Kisbébán és környékén Rábén, Majdánon, Szegedről telepített magyarok természetek dohányt.

Kübekháza alapítását 1843. őszén határozta el a kincstár. A

dohány-ültetvényesek vagy kertészek más községekben sem voltak úrbéri jobbágyok, hanem bérlők. Általában más községekben minden ültetvényes évenként 2—3 ezüst-forint haszonbért fizetett holdankint és a haszonbérbe vett földből 4 holdon volt köteles dohányt termesztetni. A telepítés az 1844. év tavaszán ment végbe.¹ A község közepén, a templomnak kijelölt helyen, továbbá a temetőnek fenntartott telken, fakereszteket állítottak fel, annak jelképezésére, hogy a községbe római katolikusokat telepítenek. A telkek kiosztása sátorokban sorshúzás útján történt. Egy-egy „telep“ vagy telek, melyet itt „numerus“-nak hívtak, a következőkből állott: 12 hold szántóföld, másfél hold kaszáló, másfél hold legelő, fél hold beltelek és félhold pótkert, összesen tehát 16 katasztrális hold.² E területből 3 holdon felesgazdálkodásban tartoztak dohányt termelni, a többi 13 hold után pedig holdankint 4 forint haszonbért fizettek. Ez a megállapodás 20 évre szól. Tíz év múlva (1854) annyiban történt változás, hogy a három hold dohányföldet nem felesgazdálkodásra adta át a kincstár, hanem a telepes köteles volt továbbra is három holdon dohányt termesztetni és ennek termését a kincstár beváltotta. Ettől az (1854.) évtől kezdve az egész telep („numerus“), azaz a 16 hold után a telepes 100 forint és 80 krajcárt fizetett haszonbér fejében a kincstárnak.³

Még nem telt el a kincstárral kikötött megállapodás 20 esztendeje, midőn (1862) híre járt annak, hogy a kincstártól más bérlők szándékoznak átvenni a község határát. Ez ekkor 3200 kat. holdra terjedt. E hírre a község legott küldöttség útján kért felvilágosítást Bécsben a királyi kancelláriától. A küldöttség megnyugtató válasszal tért vissza: a hír alaptalan, a királyi kancellária nem szándékozik a község jövőjének útját szegni.

Kübekháza telepítése idejében a dohánytermelés, mint más növényé „szabad“ volt, azaz nem volt különös engedélyhez kötve. A dohány-jövedéket vagy egyedárúságot („monopolium“), az 1850. évi november 29-én kelt császári nyílt-parancs rendelte el. A kiegyezés után, 1867-ben a magyar dohányjövedéket önállósították és kezelését a magyar kir. pénzügyminisztérium vette át. Az 1863. évi törvénycikk némi módosítással elfogadta az abszolút uralom idejében (1850) életbelépett szabályokat. Ezután 1876-ban és 1887-ben szabályozták a dohánytermelést. Ezek szerint a kizárólagos rendelkezési jog mind a nyers-, mind a feldolgozott dohányra nézve az államot illeti. Megszűnt a szabad termelés és külön engedély nélkül azóta nem szabad dohányt termelni, feldolgozni, vagy forgalomba hozni. Ezek a törvények hatottak Kübekháza lakosaira. Kezdetben egyesek külön engedéllyel még tovább úzták a dohánytermelést, míg végre teljesen megszűnt.

A telepítéskor nyert földeket a lakosok időközben örökön szándékoztak megváltani. Már 1873-ban küldöttség járt a pénzügyminisztériumban. Hosszasabb tárgyalások után 1880-ban megkötötték az „örökmegváltási szerződés“-t. Ennek értelmében 36 és fél év alatt minden telepes évi 96 forintért, azaz félévi 48 forintért megválthatja az eddig haszonbérben élvezett földjét. A perköltégeket a

kincstár elengedte és a megváltást 1880. évi november hó elsején megkezdték. A megváltás 1916-ban fejeződött be.

Kübekházával ugyanegy esztendőben alapította a kincstár a Bébától keletre fekvő *Keglevichházát* német lakosokkal 3181 holdnyi területen. A község nevét *Keglevich Gábor* gróf tárnokmester emlékére viseli. Kübekháza telepítése nemcsak a telepítés idejét tekintve hasonlít *Keglevichháza* telepítésére, hanem abban is, hogy nevét egy magas méltóság viselőjétől, az akkori kamarai elnöktől vette. Nem áll azonban az, hogy eredetileg Kübekházára is *németeket* telepítettek. Manapság is általában ez a nézet és jól értesült történelmi művek is így tüntetik ezt fel: „Béb közelében a kincstár 1843-ban Kübekháza telepítvényes községet létesítette és katolikus németekkel népesíté be”.⁴ Az anyakönyvekből megállapítható, hogy *kizáróan magyarok voltak az első telepesek.*

Az első családok nevei származási helyükkel:

Onozó (Szeged-Alsóváros), Kerepes (Zombor), Bálint (Szeged-Alsóváros), Otskó (Kiskundorozsma),⁵ Dékány (Kis-Szigeth), Bálint (Majdán), Bodó (Szent-Iván-Szigeth), Szalai (Dorozsma), Kiss (Térvár), Molnár (Majdán), Kralusz (Pusztia-Keresztur), Ubori (Majdán), Tamás (Majdán), Hegyközi (Szőreg), Szűts (Mezőhegyes), Lakó (Szőreg), Bugyi (Szerb-Keresztur),⁶ Biró (P.-Keresztur), Albert (P.-Keresztur),⁷ Venus (Majdán), Szalai (Magyar-Kanizsa), Molnár (Tápé), Gombkötő (Makó), Szirovitza (Verbói sziget), Fekete (Budzsák), Muhari (Dorozsma), Mészáros (Szent Iván Sziget), Papp (Zombor), Kovács (Kecskemét), Kárka (Szeged-Alsóváros), Palotás (Tápé), Kiss (Zombor), Berta (Budzsák), Mészáros (Ujszeged), Antók (Beodra),⁸ Bata (Budzsák), Faragó (Kanizsa), Kertész (Szőreg), Magyar (Budzsák), Káli (Oroszlámos), Szekeres (Topolya), Popity (Sas-ülés), Farkas (Szeged-Alsóváros), Pioker (Majdán),⁹ Bodó (Makó), Bálint (Tiszaszentmiklós), Molnár (Szeged-Alsóváros), Kovács (Oroszlámos), Gyöngyi (Szeged-Rókus), Horváth (P.-Keresztur), Radován (Madaras), Rátz (Hantháza), Lőrök (Majdán), Viola (Monostor), Faragó (Lele), Kovács (Deszk), Seles (Szőreg), Török (Szeged-Alsóváros), Vezér (Szőreg), Frányó (Deszk), Csanády (Kláralfalva), Szofrány (Obesenyő), Csepregi (Kiszombor), Puskás (Makó), Császár (Szeged-Alsóváros), Kollár (Dorozsma), Busa (Dorozsma), Kasza (Zombor), Pálfi (Szőreg), Doktor (Kiszombor), Furák (Tóba), Oláh (Kiszombor), Novák (Horgos), Kuczora (Szőreg), Oláh (Verbói sziget), Fazekas (Kis-Pongány),¹⁰ Füleki (Szent Iván Sziget), Gera (Majdán), Juhász (Budzsák), Vörös (Keresztur), Kasza (Keresztur), Sátor (Dorozsma), Gyöngyi (Ujhely), Nagy (Keresztur), Hódi (Zombor), Varga (Verbói-Sziget), Kiss (Jazova),¹¹ Barna (Dorozsma), Ábrahám (Oroszlámos), Tóth (Szent Iván Sziget), Basa (Monostor), Süveg (P.-Keresztur), Lőrincz (P.-Keresztur), Erdei (Kiszombor), Kardos (P.-keresztur), Czene (Lele), Vass (Makó), Tóth (Kisorosz), Kortsmáros (Torda), Furák (Magyar-Csernya), Tóth-Farkas (P.-Keresztur), Füleki (Makó), Bodó (Szent Iván Sziget), Szirovitza (Rátz-Keresztur), Pamuk (Dorozsma), Tankó (P.-Keresztur), Kontsik (Kis-Sziget), Kuruzsa (Lele), Medve (Béba), Kökény (Öszentiván), Kormányos (Budzsák), Makay (Kláralfalva), Bugyi (Térvár), Domonkos (Majdán), Pásztor (Szaján), Koszó (Firegyháza), Mészáros (Nagyiratos), Gáli (P.-Keresztur), Turi (Kistelek), Csorba (Verbicza).¹²

Az 1851. évtől kezdve *német* családok is megtelepedtek Kübekházán. A plébánia alapításakor, (1853-ban), mintegy 40—50 német család lakott itt. Családi nevük és születési helyük a következő:

Lung (Szanád), *Klug* (Monostor), *March* (Keresztur), *Lenhard* (Albrechtsflor),¹³ *Stein* (Marienfeld),¹⁴ *Knopf* (Marienfeld), *Czerschi*¹⁵ (Albrechtsflor), *Müller* (Nagyszentmiklós), *Weber* (Albrechtsflor), *Weiss* (Gottlob), *Ernst* (Marienfeld), *Mayer* (Albrechtsflor), *Kleer* (Lovrin), *Wagner* (Marienfeld), *Windbacher* (Marienfeld), *Pfortner* (Csanád), *Heim* (Dugoszello)¹⁶ *Kapp* (Marienfeld), *Hinkl* (Csanád), *Wild* (Albrechtsflor), *Dove*¹⁷ (Marienfeld), *Drausch* (Marienfeld), *Marschall* (Firegyház), *Ortner* (Albrechtsflor), *Kinder*¹⁸ (Béba), *Feldhaus* (Csanád), *Morlo* (Csanád),¹⁹ *Grossberger* (Gorwitz, Morvaország),²⁰ *Towe* (Marienfeld), *Schütz* (Csanád), *Kiefer* (Nagyszentmiklós), *Buchholtz* (Firegyháza), *Alb* (Albrechtsflor),²¹ *Bauer* (Csanád), *Strak* (Marienfeld), *Keller* (Dugoszello), *Hermann* (Nagyszentmiklós), *Marschall* (Nagyszentmiklós), *Gintzinger* (Marienfeld), *Kolbusz* (Marienfeld), *Krachtusz* (Albrechtsflor), *Weiss* (Gottlob), *Rudits* (Absdorf, Csehország), *Annabring* (Csanád), *Trivald* (Albrechtsflor), *Ferling* (Albrechtsflor), *Tinesz* (Nagyszentmiklós), *Winkler* (Obrovác).²²

A német családok száma 1856-ig mintegy nyolcvanra emelkedett. Miként a magyar telepesek, úgy a németek is kivétel nélkül római katolikusok voltak. Vegyes házasságok — magyarok és németek közt — általában nem fordultak elő.

Kübekháza névadója személyéről a nevét viselő községben a legkülönbözőbb nézetek terjedtek el. Némelyek szerint mint egy bécsi előkelő hivatal viselője, ő maga telepítette a községet. Mások szerint grófi földesúr és ilyen minőségben a helység alapítója. Ismét mások szerint: temesvári hadtestparancsnok. A „Magyar városok monográfiája“ kiadásában megjelent „Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek“ c. műben²³ ezt olvassuk: „A község nevét gróf Kübek Károly után, akinek a falu alapítása körül érdemei vannak, kapta“. Mindezek nem felelnek meg a valóságnak. Röviden: Kübeck az udvari kamarának volt elnöke akkor, mikor a helységet telepítették. Ezért nevezték el róla a községet. A község alapításában közvetlen tevékenységet nem fejtett ki és valószínűleg sohasem járt a róla elnevezett helységben. Fia, Max Freiherr von Kübeck úgy tudta, hogy Kübekháza ipartelep a Bánátban Steierdorf mellett.²⁴ Mégis helyénvalónak látszik, hogy éppen a nevét viselő községben róla elterjedt téves véleményekkel kapcsolatban, életrajzát röviden ismertessük.

Kübeck Károly Frigyes 1780. október 28-án született a morvaországi Iglauen iparos-családból. Miután a zناimi gimnáziumot kiváló sikerrel befejezte, atyja nagy áldozatok árán tanulmányai folytatására Bécsbe küldte. Jogi tanulmányai elvégzése után a fogalmazói gyakornoki állásból teljesen saját erejéből és szorgalmával emelkedett, fokról fokra, a közigazgatásnak csaknem valamennyi ágazatán át az államtanács élére. 1825-ben öccsével együtt bárói rangot nyert. 1827. május 5-én egybekelt *Lang* Juliával, egy zناimi vagyonos iparos leányával. Utóbbi kiváló művészi érzékével tűnt ki. A *Pyrker* László egri érsek számára készült Madonna-festménye az egri székesegyház ékessége. Kübecket V. Ferdinánd császár 1840. november 25-én az udvari kamara elnökévé nevezte ki. A következő évekre esik Kübekháza telepes község alapítása. Éppen ezekből az évekből (1844—1855) csak töredékes feljegyzések maradtak fenn Kübeck naplójából. 1847-ben elnyerte a magyar honosságot.

Midőn 1848. október 6-án gróf Latour hadügyminiszter meggyilkoltatása után, az udvar Bécsset elhagyta, Kübeck is családjával együtt felesége jószágára, a morvaországi Lechwitzbe vonult. Még ez év decemberében *Olmützbe* sietett, ahol az udvar tartózkodott és jelentkezett I. Ferenc Józsefnél. Az év végén visszatért Bécsbe. 1850. november 1-én a császár kinevezte a *birodalmi tanács elnökévé*. Ebben a minőségben egész haláláig jelentőségre, befolyásra és sokoldalúságra nézve csaknem miniszterelnöki működéssel felérő tevékenységet fejtett ki.

A nevét viselő község életében az 1855. év a válság esztendeje volt. A kolera elpusztítással fenyegette a községet. A község kiveverte a járványt. Névadóját azonban sírba vitte. Kübeck megemlíti naplójában, hogy Bécs külvárosából a belvárosba is utat tört a kolera. Szeptember 9-én ezt írja naplójába: „Komor hangulat!”²⁵ A következő napon rajta is kitört a kolera és a Bécs melletti Hadersdorf-ban egy nap alatt, szeptember 11-én 75 éves korában, kioltotta életét. A morvaországi *Lechwitz*-ben, a család sírboltjában temették el.

Kübekháza névadója, teljes nevén *Karl Friedrich Freiherr Kübeck von Kübau* a közigazgatás különböző ágaiban alapos szakismeretekkel bíró, kiváló hivatalnok volt. Különösen a pénzügyi kérdésekben elsőrangú szaktekintély. Három császárt szolgált hűségesen: I. Ferencet, V. Ferdinándot és I. Ferenc Józsefet. Azt az elvet vallotta, hogy célszerűbb az állam és a népek életében a kor igényeihez és követelményeihez alkalmazkodni, mint veszélyes ellenhatásokat előidézni. Szerénysége és igénytelensége saját belső értékében gyökerezett. Önmagának szigorú bírója, mások gyarlóságaival szemben elnéző, az igazságtalansággal és csalárdsággal szemben kíméletlen. A katolikus egyház hű fia. Különféle állásaiban gyakran kellett tapasztalnia; az életben nem történik minden az ember óhaja szerint. Ilyenkor latin mondásokban igyekezett borongós kedélyének megkönnyebbülést szerezni és „vallásos érzéseinél fogva megnyugodott a mennyei Gondviselés rendelkezéseiben.”²⁶

JUHÁSZ KÁLMÁN

JEGYZETEK: ¹ A M. Kir. Országos Levéltárban a „Kincstári telepítés”-ről szóló iratok tárgymutatójában az 1844. évtől fogva csaknem minden esztendőben előfordul Kübekháza neve. Így 1844. év: 1293, 11492, 29584, 14981, 23019, 16721, 23038, 36390, 18429, 23019, 23546, 25603, 18429, 28980; 41591; -- 1845. év: 8574, 15995, 18978, 32259, 22063, 36536, 27974, 33051. — 1847: 2414, 10266, 40477, 43542, 47313. — 1848. év: 1610, 6536, 2382, stb. A vonatkozó számok alatti feltüntetett ügyiratokat azonban kivétel nélkül kiselejtezték. — ⁴ Kempf Géza, Emlékkönyv Kübekháza község ötven éves fennállása alkalmával. Szeged, 1894, 3. — ² Az ugyanakkor újból alapított Kunágota telepesei körülbelül ugyanekkorra telket nyertek: 20 és fél kisholdat. Seres József, Kunágota község társadalomrajza. Bp. 1937, 17. — ³ Kempf, id. m. 9, 25. — ⁴ Szentkláray Jenő, A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898, 313. — ⁵ „Dorozsma in Cumania minor”. — ⁶ „Rátz-Keresztur”. — ⁷ Albert Anna Sziorvitzka Antalné. — ⁸ Antók József szülei: Antók István és Szalai Mária. — ⁹ Nem magyar hangzású családi neve ellenére magyar család volt. Pioker Rozália férje: Lévai Pál. Majdán lakossága ma is színmagyar. — ¹⁰ Halottak

anyakönyve 1859. évvel bezáróan. — ¹¹ A középkorban „Hódegyház“. Ebből lett később Hodics és Jázova. — ¹² Eskettek anyakönyve 1859. évvel bezáróan. A Keresztelték anyakönyve az egyes családok származására nézve nem nyújt támpontokat, mert az újszülöttek szüleinek származási helyét nem tüntetik fel. — Az anyakönyvekben gyakran előfordul a „Füthialis Rábé“ mellett a „Füthialis Kis-Béb“ megjelölés. Utóbbiakat helybelieknek számítottam. — ¹³ Kis-teremia, Torontálban. — ¹⁴ Máriafölde vagy Nagyteremia, Torontálban. — ¹⁵ A név írása valószínűleg helytelen. Czersch Péter szüleinek neve: Czersch Jakab és Frivald Mangit. — ¹⁶ Nyerő, Torontálban. — ¹⁷ Dove Károly szülei: Dove Péter és Tussinger Borbála. — ¹⁸ Valószínűleg eltorzított név „Günther“ helyett. A Kübeckháza ma is élő Günther-család nevét is általában „Ginder“-nek írják. Az 1857. szeptember 21-én elhunyt Kunder János szülei: Kunder Ferenc és Winkler Julianna. — ¹⁹ Az 1858. április 1-én elhunyt Morlo István szülei: Morlo Antal és Kopp Erzsébet. — ²⁰ Az 1858. szeptember 27-én 24 éves korában elhunyt Grossbenger Domokos neje: Windbach Julianna. Az esketési anyakönyv szerint utóbbinak családi neve: Windbacher. (1855. május 21.) ²¹ Halottak anyakönyve 1859. évig bezáróan. — ²² Eskettek anyakönyve 1859. évvel bezáróan. — ²³ Szerkesztette *Barna* János. Bp. 1929, 335. — ²⁴ „In einer dieser Industriekolonien bei Steierdorf im Banate erhielt eine grosse Niederlassung den Namen Kübeckháza, den sie auch heute führt“. *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*. Herausgegeben und eingeleitet von seinem Sohne Max Freiherrn von Kübeck. Wien 1909, I. köt. XIX. lap. — ²⁵ „Trübe Stimmung“. (I. d. m. II. 120.) Ezekkel a szavakkal végződik naplója. *Metternich und Kübeck*. Ein Briefwechsel. Supplementband der „Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau. Herausgegeben und eingeleitet von Max Freiherrn von Kübeck. Wien 1910. E művek beszerzését dr. Puskás Endre szegedi egyetemi könyvtár-igazgató úrnak köszönöm. — ²⁶ V. ö. Huszár Imre, Bárány Kübeck Károly Frigyes naplói. *Történelmi Szemle*. Bp. 1912, 357—391.

A bánáti magyarság szórványélete

BÁCSKA ÉS BÁNÁT elválaszthatatlan „ikertestvérek“. Mind a kettő az Alföld déli nyúlványa, amelyet csak a Tisza kanyargása tép fel vízmedrével. Még a nóta is együttl emlegeti Bácskát és Bánátot. Népei szegrőlvégre rokonok, tájképe és azonos földje kísértetiesen hasonló. Most mégis szigorú határ vágja ketté. Közigazgatása szerb és német, kisebb részben magyar. A Tisza állott az „ikertestvérek“ közé választó vonalnak. Szegedtől nyugatnak fordulva egészen Titelig hömpölyögve jelzi a határmegyét a Tisza, az örök magyar folyó, az alföldi táj e metsző pontján. Áttekinteni ezt az annyira barátságos környezetű és anyiféle, de egymással megférő népekkel lakott területet, csak a mult csalhatatlan szemüvegén keresztül lehet. A történelem tanulságai és eseményei nem torzítanak el annyira tájat, a rajta található népi csoportokat és még a hangulat igéző varázsát is megőrzik késői századok számára. Az ősök ekéi mélyen felszántották ezt a földet s csontjaikkal kötötték meg a barázdákat, hirdelve a népek testvériségét és megbecsülését minden időkre.